

tempus est complexus quandocationum possibilium, quae fundant relationes coexistentiae possibilis rerum; hic complexus iterum concipitur tanquam ens reale.

Absurditas priorum sententiarum et veritas ultimae comprobantur argumentis iisdem, aut prorsus similibus iis, quae allata jam sunt de spatio. Plerumque quasdam voces mutasse sufficit. Sic extensioni corporis substituitur *duratio*; immensitati Dei, ejus *aeternitas*; unctioni corporum, *quandocatio*.

CAPUT VII.

DE PANTHEISMO.

De ultima causa efficiente mundi acturis, praevia nobis occurrit quaestio, utrum mundus potuerit habere Deum seu causam creatricem, an ipsemet mundus sit Deus? Quare imprimis de pantheismo agemus.

§ 1. Status quaestionis.

Quaeritur : 1° Quid Pantheismi nomine intelligatur, et quanam sint variae ejus formae. 2° Quibusnam temporibus potissimum vigerit.

74. Notio Pantheismi. Pantheismus generice inspectus contendit non existere nisi unicum substantiam, unicum ens, quod sit infinitum, necessarium, aeternum, Deus, quocum realiter identificantur quaecumque nobis apparent tanquam distincta. — Unicum illud ens vocatur Absolutum (l'Absolu), Infinitum (l'Infini). Quae apparent tanquam distincta, dicuntur formae, modi, manifestationes, aspectus, positiones Absoluti.

Explicaturi quomodo mundus sensibus appareat in multiplices res distributus, seu quo modo res sint manifestationes Absoluti, abeunt Pantheistae in duo systemata :

A. PANTHEISMUS REALIS admittit existentiam ordinis realis seu phaenomenalis; asserit omnia, quae sunt, esse unicum substan-

tiam diversimode modificatam, sive substantem multis phaenomenis. — Ulterius explicaturus quomodo unica substantia diversimode se modifiet, Pantheismus realis dispescitur in duplex aliud systema :

1. Systema *emanationis transeuntis* tenet res mundanas ab unica substantia decidere tanquam partes ejus, vel tanquam radios solis. Ita tamen (secus enim subruitur fundamentum Pantheismi) ut quidquid decidat ab hac substantia, non sit extra ipsam, tanquam terminus causalitatis ejus, sed sit ipsamet haec substantia.

2. Systema *evolutionis immanentis* tenet unicum substantiam sese immanenter evolvere et explicare secundum diversas modificationes, quas in mundo corporeo cernere est.

B. PANTHEISMUS IDEALIS negat existentiam ordinis realis-phaenomenalis, asseritque non haberi nisi ordinem idealem, seu modificationes diversas non existere nisi in ordine ideali. Non habetur, ait, nisi subjectum quod cogitat objecta multa diversaque, identificata cum subjecto cogitante. Itaque essentiae rerum non distinguuntur ab ideis subjectivis harum essentialium.

Systema evolutionis et pantheismus idealis, dicuntur pantheismi *perfecti*.

75. Variae epochae. — I. ANTIQUITUS vestigia haud pauca pantheismi apparent. Propositus est sub duplici forma : a) Pantheismi *strictioris*, quo unum est ens; b) Pantheismi *latisioris*, sive *Dualismi*, quo duplex est ens, ita ut quidquid appareat in mundo, cum alterutro identificetur.

A. Pantheismo strictiori infecta erant :

1. Philosophia Vedantica apud Indos, juxta quam res quae videntur realiter distinctae, sunt diversa symbola, imaginesque, sub quibus unicum ens, cui nomen Brahm, se manifestat.

2. Polytheistae non pauci, qui tenebant unum esse Deum; deos inferiores esse modificationes praestantiores sub quibus supremus Deus se manifestat; ceteras res esse symbola infima ejusdem entis.

3. Apud Graecos : a) In schola Ionica, Hesiodus, Pythagoras; b) in schola Eleatica, Xenophanes, Parmenes, Zeno.

4. Pars Gnosticorum (aggredientium explicare dogmata christiana per Pantheismum orientalem), ducibus Valentino, Carpocrate, Epiphano, qui tenebant ab uno ente Βουθῶ processisse triginta αἰῶνες, tamquam terminos, qui constituent πλῆρωμα.

B. Dualismo infecti erant :

1. Chaldaei, juxta quos duplex est principium aeternum : *Hur* sive intelligentia, et *Nebo* sive materia; illa in istam agit, eamque multipliciter modificat.

2. Persae, juxta quos inter duo principia, quorum alterum est bonum, alterum vero malum, perpetua, eaque probabilius directa, grassatur pugna.

3. Altera pars Gnosticorum, ex quibus non pauci Manichaeorum, juxta quos probabilius inter principium bonum et malum inicitur pugna indirecta, qua utrumque manifestatione propria conatur alterius impedire manifestationes.

4. Schola Alexandrina Neoplatonicorum, cujus duces fuerunt Plotinus, Proclus, Porphyryus, et cujus propugnator fuit Julianus Apostata; hi doctrinam christianam impugnant defendendo placita pantheistica Orientalium, Graecorum et Gnosticorum.

II. MODERNA AETATE pantheismum praecipue proposuerunt : a) Baruch Spinoza (1632-1677), quem praeceperant sec. IX Scotus Erigenus et sec. XVI Jordanus Brunus; b) Amedaeus Fichte (1762-1814); c) Fred. Gul. Schelling (1775-1854); d) Hegel (1770-1831).

§ 2. Refutatur Pantheismus.

Thesis 16. Systema Pantheismi, sive realis sive idealis, summis scatet absurditatibus.

76. PROB. I^m ARG. Si unica est substantia, ea quae apprehenduntur tamquam distincta : a) vel sunt merae apparentiae; b) vel sunt dumtaxat formae subjectivae innatae, omni valore objectivo privae; c) vel constituunt a parte rei unum ens. Atqui quidquid dixeris argumentabimur. Ergo.

Prob. 1^a et 2^a pars Min. Uti in Logica demonstratur : α) intellectus per se est infallibilis; β) ideae per se habent valorem objectivum; γ) infallibiliter vera sunt ea quae renuntiant sen-

sus externi rite dispositi et rite applicati : renuntiant autem plurimus res inter se distinctas et constantes ex substantia et ex accidente. Insuper absurdum est intellectum infinitum, qualis esset substantia unica, illusionibus perpetuis teneri. Ergo.

Prob. 3^a pars Min. Absurditas Idealismi exaggerati argumentis sequentibus ostenditur, omissis ceteris.

Si res, quae uti distinctae apprehenduntur, sunt unum ens : a) vel per emanationem transeuntem sunt partes ab hoc ente decedentes; b) vel per evolutionem immanentem sunt modificationes et determinationes unius entis. Atqui neutrum dici potest. — *Non primum.* Nam α) pars decisa vel ponitur realiter distincta ab ente quod eam demittit, et jam habentur plures substantiae; vel non distinguitur realiter : illud autem perinde est atque fieri evolutionem immanentem. β) Infinitum est simplicissimum et immutabile (tale infinitum existere probat Theologia naturalis). Atqui a simplicissimo et immutabili nil decedit, quocumque modo, tamquam pars ejus. γ) Decisione facta, vel ens a quo partes decidunt, manet infinitum, vel collectio est infinita. Atqui si primum dicitur, habetur infinitum infinito majus; si alterum, quibusdam partibus remotis, reliquae sunt finitae vel infinitae, utrumque vero affert absurditates. — *Non secundum,* uti colligitur tum ex absurditate Realismi exaggerati de quo in Crit. n. 216, tum seq. arg.

II^m ARG. Illud absurditatibus scatet quod principii contradictionis est eversivum. Atqui hujusmodi est systema pantheistarum, quocumque modo propositum. Ergo.

Prob. Min. Hoc systemate eadem substantia simul afficitur determinationibus et modificationibus inter se oppositis; simul est homo et non homo, vivens et non vivens, alba et non alba, se movens et quiescens, nascens et moriens, honeste vivens et inhoneste. Atqui sic evertitur principium contradictionis, vi cujus idem nequit simul esse et non esse, esse hoc et illo modo.

III^m ARG. Tamquam absurdissimum est rejiciendum id e quo fluunt : a) atheismus practicus; b) materialismus; c) fatalismus; d) mortalitas animae, et defectus sanctionis vitae futurae; e) honestas cujusvis actionis humanae, penitus sublata omni inhonestate. — Atqui ex Pantheismo fluit : a) *Atheismus* :

omnia enim entia esse unum ens, perinde est atque homini nullum Deum esse colendum. b) *Materialismus* : existunt enim corpora; idem vero nequit esse spiritus et corpus; ergo non existit nisi ens corporeum. c) *Fatalismus* : unicum enim ens fatali necessitate se evolvit. d) *Mortalitas animae* : uti enim praeteritae determinationes unius entis jam evanuerunt, ita et evanescet haec manifestatio, quae est anima humana. e) *Honestas cujusvis actionis* : ibi enim nulla inhonestas, ubi nulla libertas; sed in pantheismo nulla datur libertas, siquidem infinitum se necessario evolvit; ergo nulla est inhonestas.

77. Obj. 1. Unus est entis conceptus; atqui uni conceptui respondet res una; ergo unum est ens.

Prob. Min. Conceptus entis habet valorem objectivum. Atqui valore objectivo destituitur, nisi uni conceptui respondeat unum objectum. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Entis conceptus est unus et *universalis*, imo *transcendentalis*, h. e. ratio repraesentata inest omnibus *distributive*, *Conc.*; est unus et *singularis*, h. e. ratio repraesentata non convenit nisi rei uni, *Neg.*; *Cdt. Min.* conceptui uni et *singulari* respondet res una, *Conc.*; uni et *universali*, *Subdist.* respondet res *realiter* una, *Neg.*; *logice* una, h. e. respondent res *realiter* multae, inter se quadantenus *similes*, *Conc.*

Ad prob. Min. resp. : a) *Conc. Maj. Dist. Min.* Conceptus entis destituitur valore objectivo, nisi conceptui uni, qui foret *singularis*, respondeat objectum unum, *Conc.*; qui foret *universalis*, *Subdist.* nisi respondeat objectum *realiter* unum, *Neg.*; *logice* unum, *Conc.* — b) *Dist. Maj.* Conceptus entis habet valorem objectivum *quoad id quod concipitur*, *Conc.*; *quoad modum quo concipitur*, *Subdist.* est *fundamentaliter* reale, h. e. res praebent fundamentum, cur unus conceptus repraesentet omnia *distributive*, *Conc.*; *formaliter*, *Neg.*

Obj. 2. Si haberentur plura entia, esse in aliis rebus aliter determinaretur; atqui ens aliter in aliis rebus determinari non potest. Ergo.

Prob. Min. Modi determinativi entis adderent enti aliquid positivi vel negativi; atqui neutrum dici potest. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Positivum quod superadderetur enti,

esset extra rationem entis. Atqui repugnat aliquid positivi esse extra rationem entis; illud enim esset non ens, sive aliquid negativi. Ergo repugnat aliquid positivi addi enti.

Prob. 2^a pars Min. Aliquid negativi addi enti, est : a) vel aliquid positivae realitatis deesse enti; b) vel ens se sibimetipsi phaenomenaliter opponere, se distinguere a seipso, se limitare. Atqui primum dici non potest : hoc enim est idem atque aliquid positivi haberi extra rationem entis; si alterum dicitur, non habentur realiter plura entia, sed unum ens diversimode se immanenter explicans, se modificans, se sibi opponens. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Si habentur plura entia ly esse ut sic *conci-peretur* in aliis rebus aliter determinari, *Conc.*; in his rebus *realiter et physice* esse ut sic determinaretur per aliquid, quod ideo foret aliud in aliis rebus, *Neg.*; *Cdt. Min.* Ens ut sic aliter in aliis rebus *conci-pi non potest* determinari, *Neg.*; non potest fieri in re *compositio physica inter ens et modum entis*, *Conc.*

— *Ad prob. Dist. Maj.* Modi determinativi entis adderent enti vel aliquid negativi vel aliquid positivi quod aut non includit ens, aut *includit ens*, *Conc.*; vel aliquid negativi, vel aliquid positivi quod non includit ens, *omisso tertio*, *Neg.*; *Cdt. Min.* Non potest dici enti addi aliquid *negativi*, *Conc.*; aliquid *positivi*, *Subdist.* quod non includat ens, *Conc.*; quod includat ens et limitet ens, *Neg.*

Ad prob. 1^{ae} part. Min. Dist. Maj. Positivum quod superadditur enti, est extra rationem entis, h. e. extra *comprehensionem* entis, sive non includitur in ente, *Conc.*; extra *extensionem* entis h. e. non includit ens, *Neg.*; *Cdt. Min.* Absurdum est aliquid positivi esse extra *comprehensionem* entis, *Neg.*; extra *extensionem*, *Conc.*

Obj. 3. Datur infinitum quod sit unum; atqui praeter ens infinitum, aliud ens esse nequit. Ergo ens est unum.

Prob. Min. Diversis modis : a) Ens infinitum tale esse debet, ut eo majus esse nequeat; atqui ad hoc requiritur ut si unicum; ergo.

Resp. Conc. Maj.; Neg. Min. Ad prob. Dist. Maj. Non datur ens ente infinito majus h. e. *perfectius*, *Conc.*; majus numero, *Neg.*; *Cdt. Min.* Ut non haberi possit aliquod ens *perfectius*

quam ens infinitum, requiritur ut sit unicum ens, *Neg.* Ut non habeatur ens majus numero, *Conc.*

Obj. 4. b) Ens infinitum comprehendit omnem perfectionem. Atqui ut comprehendat omnem perfectionem, requiritur ut non habeatur aliud ens praeter ipsum. Ergo.

RESP. *Dist. Maj.* Ens infinitum comprehendit omnem perfectionem *mixtam, Neg.; simplicem, Subdist.* eo sensu quod omnis perfectio quae concipi potest, *praedicabilis est de Deo*, imo eminentius habetur in eo quam concipitur, *Conc.*; eo sensu quod perfectio simplex praedicabilis de Deo *non potest convenire analogice alii enti, Neg.; Cdt. Min.* Ut quaevis perfectio, quae potest concipi, *sit praedicabilis de ente infinito*, et eminenter in eo habeatur, opus est ut nulli alii analogice conveniat, *Neg.; secus, Conc.*

Obj. 5. c) Entis infiniti essentia est esse; atqui ut entis essentia sit esse, requiritur ut praeter illud non habeatur aliud ens.

Prob. Min. Ut entis essentia sit esse, opus est ut illud ens sit omne id in quo habetur esse; atqui esse habetur in omni re; ergo requiritur ut illud ens sit omne id quod est.

RESP. *Dist. Maj.* Entis infiniti essentia est esse, h. e. *aseitas, actus purus essendi*, actus qui nulli influxui causali alterius entis subest, *Conc.*; *esse ut sic, abstractum, transcendentale, vacuum, Neg.; Cdt. Min.* ut essentia sit ens *transcendentale* oportet ut praeter ipsum non habeatur aliud, *Conc.*; ut essentia sit *actus purus essendi, Subdist.* oportet ut non sit aliud quod sit *a se, Conc.*; quod sit *ab alio* et de quo praedicandus sit conceptus objectivus entis, abstrahens a ratione finiti et infiniti, *Neg.*

Obj. 6. Habetur idea Dei; atqui haberi nequit, nisi ens infinitum sit unicum ens. Secus haurienda est ex rebus finitis; atqui ex finito non hauritur idea infiniti. Ergo.

RESP. *Dist. Maj.* Habetur idea *analogica Dei, Conc.*; *propria, Neg.; Cdt. Min.* Haberi nequit idea *propria Dei*, nisi ens infinitum sit unicum, *Transm.*; idea *analogica* quae sit *partim positiva partim negativa, Neg. Ad prob. Min. Conc. Maj. Dist. Min.* Ex finitis non hauritur idea infiniti *propria et totaliter positiva, Conc.*; *analogica et partim negativa, Neg.*

CAPUT VIII.

DE ULTIMA CAUSA EFFICIENTE ET ORDINANTE MUNDI.

78. Prologus. In mundo considerari possunt :

1. *Ordo* qui inter varias species et individua specierum exurgit. — Quatenam sit causa ultima ordinans mundi, et quomodo haec causa ordinem produxerit, art. 2. dispicietur.

2. *Corpora* seu aggregata molecularum, quae instruuntur qualitatibus accidentalibus et formis substantialibus, sive sensu Scholasticorum, sive sensu Dynamistarum et Atomistarum (quo nimirum sensu numerus et situs elementorum primigeniorum, quibus constaret molecula, dicuntur illius forma). — Qualitates corporum per alia corpora naturaliter producuntur; pariter unum corpus ex alio immediate generatur, modo ex imperfectiori perfectius, modo ex perfectiori imperfectius, quocumque demum modo haec generatio et corruptio explicetur. — Circa has formas et qualitates successivas corporum quaeri potest *num Deus sit earum causa principalis*, h. e. *utrum condendo materiam elementarem praeviderit et voluerit huic materiae successive inesse has formas substantiales et qualitates*; an ista successio formarum et qualitatum alii causae sit adscribenda. — Haec autem quaestio ad Theodiceam remittitur.

3. *Materia* e qua ortae sunt variae naturae. Nomine autem materiae haec intelligimus sive materiam primam peripateticam, sive corpusculam atomistica, sive elementa ponderabilia et imponderabilia Dynamistarum. — Ultima causa *materiae mundi* dicitur *causa creatrix mundi*. De hac in primo articulo agetur.

ARTICULUS I.

DE CREATIONE MUNDI.

Circa materiam mundanam quaeritur quomodo existentiam sit adeptus. Quae quaestio haec quatuor involvit :